

In memoriam: David Graeber (1961-2020)

De antropoloog van en de activist voor een andere wereld

Roger Jacobs

Op woensdag 2 september 2020 overleed de Amerikaanse antropoloog en activist David Graeber. Tijdens een vakantie-uitstap naar Venetië werd hij wegens een aanslepende ongesteldheid opgenomen in een ziekenhuis waar hij korte tijd later stierf aan interne bloedingen. Hij is 59 jaar oud geworden. Het Twitterbericht van zijn plotse overlijden, verzonden door zijn vrouw Nika Dubrovsky, bracht beroering teweeg in het wereldje van veteranen uit de andersglobaliseringsbeweging (1999-2001) en de latere Occupy-pleinbezettingen (2011-2013). Als bedenker van de bekende slogan 'wij zijn de 99 procent' gericht tegen de innige verstrengeling van de politieke en financiële elite

Als bedenker van de bekende slogan 'wij zijn de 99 procent' gericht tegen de innige verstrengeling van de politieke en financiële elite (de 1 procent) gold David Graeber als de geestelijke vader van een nieuw soort protestbewegingen.

(de 1 procent) gold David Graeber als de geestelijke vader van een nieuw soort protestbewegingen. Maar ook op professioneel vlak, in het vakgebied van de antropologie, genoot hij bekendheid als een briljante, zij het controversiële onderzoeker. Met zijn wereldwijd vertaalde boeken over *Schuld* (2011) en *Bullshit Jobs* (2018) verwierf hij naam en faam als 'publiek intellectueel'.

Zijn onconventionele ingesteldheid kreeg hij van huis uit mee van zijn ouders en burens woonachtig in een coöperatief georganiseerd flatgebouw van Manhattan (NY). Vader Kenneth Graeber was een geschoolde arbeider in de drukkerij-branche. In zijn jeugd had hij contacten met communistische organisaties en hij trok in 1936 als internationale brigadist naar Spanje toen de rechtse generaal Franco daar een staatsgreep organiseerde. Op latere leeftijd maakte hij kennis met de in Polen geboren Ruth Rubinstein, werkzaam in de kledingindustrie, vakbondsmilitante en voortrekster van arbeidersmusicals. De familie Graeber behoorde tot het progressieve geseculariseerde Joodse milieu van New York, 'strekking Jezus — Spinoza — Marx,' zoals David later monkelend opmerkte. Hij zou in de ideologische voetsporen van zijn ouders treden met dien verstande dat hij hun marxisme inruilde voor het anarchisme. Reeds op zijn zestiende beschouwde hij zich als 'anarchist', een politieke keuze die in zijn jeugdjaren echter prioritair intellectuele implicaties had.

Een academicus met een uitgesproken politieke overtuiging

Als begaafde middelbare scholier verdiepte hij zich in de toch wel bijzondere hobby van de ontcijfering van Maya-hiërogliefen. Zijn contacten met archeologen en historici motiveerden hem om antropologie te gaan studeren, eerst in New York en later in

Chicago. Daar behaalde hij in 1996 zijn doctoraat. In de jaren 1989-1991 verrichtte hij veldwerk bij gemeenschappen in het hoogland van Madagaskar. De keuze van zijn onderzoeks populatie lag in de lijn van zijn anarchistische ingesteldheid. Het betrof Malagassische gemeenschappen van vluchtelingen en rebellen uit alle windstreken van de Indische Oceaan die een 'onbeheersbare subversieve culturele bodem' hadden gecreëerd waarop elke poging tot centraliserende staatsvorming schipbreuk leed. Hij paste de methodiek van de dialogische etnografie toe: verhalen werden opgetekend in dialoog met de bevroegde groepen. Ook in zijn later leven bleef zijn focus gericht op de exploratie van het verband tussen enerzijds antropologie als intellectuele zoektocht naar samenlevingen vrij van kapitalisme, patriarchaat en dwangmatige staatsapparaten en anderzijds anarchisme als praktische poging om dergelijke vrije samenlevingen tot stand te brengen. Hij schreef een beknopt manifest om zijn variant van politieke antropologie te omschrijven: *Fragments of an anarchist anthropology* (2004). Dit leverde hem in de academische goegemeente het etiket van 'anarchistisch' antropoloog op. Onterecht, vond Graeber, omdat hij in het boekje net probeerde aan te tonen dat er geen 'anarchistische' antropologie bestaat en waarschijnlijk ook niet kan bestaan. Als hij toch als zodanig door journalisten werd aangesproken reageerde hij met *'Alsjeblief, zeg dat toch niet. Een antropoloog met socialistische sympathieën noem je toch ook geen socialistisch antropoloog.'*

***Antropologie als intellectuele
zoektocht naar samenlevingen vrij
van kapitalisme, patriarchaat en
dwangmatige staatsapparaten.***

De stempel die hij desondanks op zich gedrukt kreeg, zou hem de volgende jaren blijven achtervolgen. Na zijn doctoraat vervulde David tijdelijke leeropdrachten aan diverse universiteiten en hogescholen om uiteindelijk als assistent-docent aan de slag te gaan bij de prestigieuze Yale University in Connecticut. Ook daar maakte hij geen geheim van zijn politieke overtuiging. Daarenboven begon hij in de periode van het Seattleprotest tegen de Wereldhandelsorganisatie en de globale vrijhandelsverdragen (1999) die overtuiging ook in de praktijk om te zetten. Naast academicus met een radicale politieke voorkeur werd hij nu ook een politieke radicaal in de andersglobaliseringsbeweging die zijn dagelijks brood in de academie verdiende. Hij vertelde daarover: 'Ik kwam uit het leslokaal en keek tegen één van die nieuwsreclameblokken aan die als kop had "Staat van beleg van kracht in Seattle" en ik dacht: "Verdomme, wat is daar aan de hand?" En zo ontdekte ik dat de sociale beweging waarop ik altijd mijn hoop had gesteld uit het niets in het leven was geroepen zonder dat ik er zelf erg in had'. Vol overtuiging wierp hij zich in de campagnes van het Direct Action Network, de beweging die voor zoveel beroering had gezorgd in Seattle en werd haar contactpersoon in New York City. Dit activistische engagement brak hem zuur op toen in 2004 zijn tijdelijk contract bij Yale niet werd verlengd. Officieel wegens zijn tekortschietende onderwijskwaliteiten maar heel waarschijnlijk omwille van 'ongepast' politiek activisme en een 'oncollegiale' houding. Wat dit laatste betreft getuigde een persoonlijke vriend: *'David was iemand die tot de werkende klasse behoorde, iemand die — met iedere vezel van zijn lijf — het academische elitisme, het netwerken en roddelen verachtte. Hij verwierp de vreemde sektarische regels van het academische leven, wat vaak in zijn nadeel speelde. Hij moest niks hebben van het academische snobisme ...'* Ondanks zijn gezaghebbende referenties (waaronder de progressieve 'grand, old man' van de Amerikaanse antropologen, Marshall Sahlins) en de kwaliteit

van zijn publicaties kreeg hij geen voet meer aan de grond in Amerikaanse universiteiten en besloot ten einde raad naar Europa uit te wijken. Daar werd hij aangeworven door de Londense Goldsmiths University (2007-2013) en later, tot aan zijn onverwacht overlijden, door de prestigieuze (en elite) London School of Economics (LSE) waar 'het antropologiedepartement nog stand houdt als klein radicaal links bastion' (aldus Graeber tegenover een Vlaamse journalist in de zomer van 2018). Londen zal in het vervolg zijn vaste woonstek worden, de vakantieperiodes brengt hij meestal door in de V.S. en zijn geliefde New York.

Als gevorderde veertiger vond Graeber in deze moeilijke en frustrerende jaren van sollicitaties, migratie en intellectuele verbanning toch nog de tijd en de kracht om een aantal publicaties op punt te zetten. In 2007 kwam zijn boven vermeld doctoraat in boekvorm uit onder de titel *Lost People: Magic and the Legacy of Slavery in Madagascar*, dat hijzelf als zijn beste werk bestempelde; samen met Stevphen Shukaitis redigeerde hij in datzelfde jaar de bundel *Constituent imagination: Militant investigations, collective theoretization*, waarin de methodologie van het geëngageerd onderzoek onder de loep wordt genomen; en tenslotte verzamelde hij onder de titel *Possibilities: Essays on hierarchy, rebellion and desire* een aantal van zijn antropologische en politieke essays die alle één gemeenschappelijke kenmerk hebben, namelijk het open houden van mogelijkheden. In de inleiding tot dit laatste boek lezen we: 'Ik besloot om deze verzameling *'Possibilities'* te noemen omdat dit woord veel omvat van wat mij er oorspronkelijk toe heeft aangezet om antropoloog te worden. Ik werd door het vak aangetrokken omdat het vensters opent op andere maatschappelijke levenswijzen, omdat het fungeert als

een bewuste vingerwijzing dat het merendeel van wat wij als vaststaande beschouwen in vroegere tijden en op andere plaatsen anders aangepakt werd en dat daarom menselijke mogelijkheden in bijna alle opzichten ruimer zijn dan wij ons gewoonlijk voorstellen'. Een paar jaar later, in 2009, verscheen *Direct action: an ethnography* gebaseerd op zijn geëngageerde participatie aan de anders-

Ik werd door het vak aangetrokken omdat het vensters opent op andere maatschappelijke levenswijzen.

globaliseringsbeweging. Daarin wordt dieper ingegaan op nieuwe tactieken en organisatievormen die ingeburgerd raakten in brede kringen van activisten. Alhoewel dat laatste boek volgens Graeber zelf nauwelijks gelezen werd, zouden de beschreven methodes aan de basis liggen van een nieuwe internationale-strijdcyclus die in het kielzog van de financiële crisis van 2008 de kop opstak.

De activist treedt op het voorplan

Deze crisis die in de volgende jaren miljoenen mensen confronteerde met werkloosheid, uithuiszetting en drastische inkomensverlaging (via de inkrimping van openbare uitgaven) vormde de aanleiding tot het schrijven van Graebers meest gelezen boek *Schuld: de eerste 5000 jaar* (2011) dat ook een Nederlandse vertaling kreeg. De publicatie ervan werd een wereldwijd succes, wat hem meteen piloteerde in zijn derde rol van 'publieke intellectueel' (naast die van antropoloog en anarchist) op dezelfde hoogte van figuren zoals Noam Chomsky en Thomas Piketty. Het boek kan beschouwd

worden als een geschiedenis van de schuldenindustrie, beginnend in Mesopotamië 3500 jaar geleden. Hij deconstrueert het begrip 'schuld' als zijnde een ongelijke machtsverhouding die onder dreiging van (staats-)geweld aan de basis ligt van uitbuiting en onderdrukking. Het is een soort belofte die echter gecorrumpereerd wordt door een combinatie van wiskunde en geweld (door er harde en absolute condities aan te verbinden). Graeber stelt dat er met schulden pragmatisch en begripsvol moet worden omgesprongen, wat onder sommige omstandigheden schuldkwijtschelding kan betekenen. Hij verwijst daarbij naar de Bijbelse Jubileumwet waarbij om de zeven jaar bepaalde schulden kwamen te vervallen.

Schuld was de bindende factor tussen de paar duizend demonstranten die in september 2011 afzakten naar Zuccotti Park, in Lower Manhattan, waar een deel van hen twee maanden zou blijven kamperen totdat het kamp half november door de politie ontruimd werd. Onder de deelnemers veel studenten met zware studieleningen, vakbondsleden die opkeken tegen onbetaalbare hypotheeken

en onderbetaalde dienstverleners die af te rekenen hadden met draconische rentes op hun kredietkaarten. In normale tijden hebben dit soort schuldenaars de publieke opinie tegen: hadden ze maar niet zo veel moeten lenen! In tijden van maatschappelijke crisis wordt de onredelijkheid van harde schuldeisers (die zelf dikwijls kunnen rekenen op de clementie van de overheid) echter veel minder geaccepteerd en kunnen schuldweerstanders op een behoorlijke dosis sympathie en steun rekenen. Het financiële kapitaal, fysiek gesymboliseerd door het beursgebouw in Wall Street, werd dan ook terecht de kop van Jut voor de Zuccotti-demonstranten.

Graeber stelt dat er met schulden pragmatisch en begripsvol moet worden omgesprongen, wat onder sommige omstandigheden schuldkwijtschelding kan betekenen.

Twee maanden na de publicatie van *Schuld* behoorde Graeber tot de initiatiefnemers die de bezetting van het park voorbereidden. Hij muntte — samen met enkele andere medestanders — de simpele maar enorm mobiliserende slogan van Occupy Wallstreet (OWS): *'We are the 99 percent'*. Graeber inspireerde zich daarbij op een column van Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz over de alsmaar groeiende rijkdom van de 1 procent rijkste Amerikanen. OWS moest het bewijs leveren dat het 'mogelijk' was te breken met een systeem dat een handvol superrijken beschermt tegen de rest. Kernstuk van die breuk was een 'prefiguratieve' politiek. Daaronder werd verstaan dat men 'politiek bedreef alsof men al vrij was,' het kernstuk van de directe actie-aanpak. Dat kwam er op neer dat er in Zuccotti-park geen leiders waren, dat alles democratisch en volgens het consensusprincipe werd uitgediscussieerd in 'algemene vergaderingen' en dat men weigerde concrete eisen en doelen te formuleren omdat dit enkel de positie van de politici tot wie men zich richtte zou versterken. Graeber noemde dit ook een 'anarchistische' politiek die het accent legt op een principiële revolutionaire praktijk. Dit in tegenstelling met het marxisme dat volgens hem in de eerste plaats een theoretisch vertoog is over maatschappijanalyse en revolutionaire strategie. In een interview uit 2014 stelde hij: 'Ik zeg niet dat het volledig betekenisloos is jezelf anarchist te noemen zonder dat zich dit weerspiegelt in je praktijk: je kan in abstracto uitkijken naar een wereld zonder staat of kapitaal. Maar veel heeft dat niet te betekenen. Anderzijds is het ook best mogelijk om te handelen als een anarchist — jezelf dusdanig gedragen

alsof er geen bureaucratische structuren bestaan die een bepaald soort gedrag afdwingen — zonder jezelf een anarchist te noemen. In feite handelen de meesten onder ons een groot deel van de tijd als anarchisten — zelfs als communisten. Dit op een zelfbewuste wijze doen maakt de kern uit van mijn anarchisme. Aldus brengt men geleidelijk aan een wereld tot stand die volledig op deze principes is gebaseerd.' Hij had het ook over een 'alledaags communisme,' zichtbaar in alle zogenaamd 'primitieve' gemeenschappen, maar ook als fundament aanwezig in vele van onze samenwerkingsvormen. Deze egalitaire en horizontale wijze van actievoeren sprak jonge generaties aan die geen heil meer zagen in het gradualisme en de gematigdheid van de traditionele linkerzijde en die wereldwijd — van New York over Madrid en Athene tot Istanboel en Caïro — tot pleinbezettingen overgingen.

Na de repressie en het uiteenvallen van de protestbewegingen in de periode 2011-2013 werd hun plaats ingenomen door vinniger en meer offensieve progressieve partijen zoals het Griekse Syriza, het Spaanse Podemos en municipalisme, de meer tegenstrijdige Italiaanse Vijfsterrenbeweging, de Turks-Koerdische Democratische Volkspartij

en de linkse stromingen binnen Labour en de Amerikaanse Democratische Partij. Graebers anarchisme en bewegingsethos stonden echter haaks op partij-activisme, electorale tactieken en de daarmee gepaard gaande bureaucratische beslommingen. Hij bleef benadrukken dat de culturele revolutie van Occupy bleef doorzinderen in de geesten van de vele jongeren die zich

In feite handelen de meesten onder ons een groot deel van de tijd als anarchisten — zelfs als communisten.

nu onbekommerd 'socialist' of 'anti-kapitalist' durfden te noemen. Hij schreef er een populair en zeer leesbare geschiedenis over: *The democracy project: a history, a crisis, a movement* (2013). In de lijn van zijn anarchistisch denken voerde hij verder kruistocht tegen de private en openbare overdaad aan regels en regeltjes (*The utopia of rules: on technology, stupidity and the secret joys of bureaucracy* (2015)) en formuleerde een striemende aanklacht tegen overvloedige en zinloze banen (*Bullshit jobs: a theory* (2018) ook in het Nederlands vertaald). Zoals het een anarchist betaamt, hield hij er een provocerend pleidooi voor de afschaffing van banen die er niet toe doen 'zoals bankiers, juristen, consultants, zakenadvocaten, lobbyisten of pr-lui' en voor de invoering van de vijftien-uren werkweek. Met verwijzing naar zijn geliefde Malagassische boeren die slechts vier uur per dag werkten en wisten te genieten van hun overvloedige vrije tijd, reflecteerde Graeber: 'Weet je wat het echte drama is? Dat de huidige economische leer ontwikkeld is voor problemen uit de negentiende eeuw, niet voor de problemen die op ons afkomen. Vroeger draaide het om maximale groei en winst, nu zou het moeten gaan over hoe we de boel aan de praat houden zonder onze planeet te vernietigen. De economische wetenschap zoals ze nu bestaat, is niet ontwikkeld om klimaatverandering, vervuiling of overproductie aan te pakken. We moeten het ganse systeem herdenken' (*Knack*, 01/08/18).

Een andere wereld blijft mogelijk

Teksten alleen konden de dadendrang van David Graeber niet volledig bevredigen. Een uitlaatklep vond hij in de Koerdische bevrijdingsstrijd in het Noorden van Syrië. Onder president Bashar Assad werden de Koerden in Noord-Syrië openlijk gediscrimineerd en vervolgd. Mede door hun bijna 1000 km lange gemeenschappelijke grens met Turkije stemde de meerderheid van de Syrische Koerden hun politiek af op die van hun Turks-Koerdische burens. Daar, over de Turkse grens, waren de ideeën van de sinds 1999 gevangen zittende guerrillaleider Abdullah Öcalan nog steeds erg levend. Tijdens zijn verblijf op het Turkse gevangeneiland Imrali ruilde deze laatste zijn marxistisch-leninistisch geïnspireerd (gewapend) separatisme in voor een ‘democratisch confederalisme,’ ontleend aan de Amerikaanse politieke ecooloog Murray Bookchin (wiens boeken Öcalan via zijn advocaten in handen kreeg). Deze ideologische koerswijziging hield onder meer in dat de Koerdische emancipatie niet meer gezocht werd in een aparte natiestaat maar wel in een ver doorgedreven politieke en culturele autonomie. Deze autonomie zou de Koerden moeten toelaten een bottom-up politiek radensysteem uit te bouwen met bijzondere aandacht voor burgerparticipatie, vrouwenemancipatie, religieus en etnisch pluralisme en ecologie. In Turks-Koerdistan werd een kortstondige poging om die ideeën in de praktijk te brengen met veel geweld en repressie in de kiem gesmoord. Anders verliep het in Syrië: toen de regeringsgetrouwe troepen zich in juli 2012 — in het kielzog van de Arabische Lente, die uitmondde in een volksoptand tegen president Assad — terugtrokken uit het Koerdische leefgebied (nu Rojava geheten: Koerdisch voor West-Koerdistan) werd hun plaats snel ingenomen door de Democratische Eenheidspartij (PYD). Deze PYD reorganiseerde het politiek stelsel van Rojava op basis van het door Öcalan uitgetekende democratische confederalisme. Wat neerkwam op de introductie van directe democratie en zelfbestuur dat open staat voor alle bevolkingsgroepen, religieuze overtuigingen en politieke partijen met een speciale garantie voor vrouwelijke aanwezigheid. Maar het voortduren van de oorlog (en het permanente gevaar van overrompeling door aanhangers van het Kalifaat) en de interventie van de grootmachten (Turkije en Iran, Rusland en VS), elk met zijn eigen belangen en agenda’s, maakten (en maken) van het voortbestaan van het democratische experiment in Rojava een heikele zaak.

Een hele reeks bekende Westerse linkse en progressieve intellectuelen (waaronder David Harvey, Antonio Negri, John Holloway, de recent overleden Immanuel Wallerstein, Bookchin-medewerkster Janet Biehl, enzovoort) sprongen voor Rojava in de bres. Maar David Graeber stak hen allen naar de kroon en gooide zijn volle gewicht in de schaal om de Westerse publieke opinie warm te maken voor de Koerdische zaak en de terughoudendheid van de mainstream media aan te klagen. Ik denk daarbij aan zijn deelname aan allerlei solidariteitsdelegaties naar Rojava, dramatische oproepen in de kwaliteitskrant *The Guardian* ten tijde van de bittere strijd om Kobani (*‘Why is the world ignoring the revolutionary Kurds in Syria?’*) of de recentere, Turkse militaire interventie in het Syrisch-Koerdische kanton Afrin (*‘America’s Kurdish allies risked being wiped out by NATO’*), bijdragen aan allerlei bundels gewijd aan Rojava (onder andere in de Belgische publicaties: B. Peeters, *De staat voorbij*, Brussel, 2016 en S. Bouquin, *La commune du Rojava, Bruxelles*, 2017), voorwoorden voor boeken van Öcalan uitgegeven door de Koerdische diaspora en artikels waarin hij wijst op de onderschatte kwaliteit

van Öcalans geschriften (onder andere 'Öcalan as thinker: on the unity of theory and practice as form of writing', in: *Building free live*, PM Press, Oakland, 2020). Naar aanleiding van Graebers overlijden besloot de nog prille Koerdische universiteit van Rojava (in Kamishli) — opgericht in 2016 — het hoofdlokaal van haar faculteit Sociale Wetenschappen naar hem te vernoemen.

Ter afsluiting verwijs ik naar een laatste publicatieproject dat Graeber samen met een vriend, de Engelse archeoloog David Wengrow, uitgewerkt had en dat een antwoord wilde bieden op de vraag 'How to change the course of human history?' De bedoeling was in de loop van de komende jaren een trilogie te schrijven waarbij de ganse menselijke geschiedenis van het late paleolithicum tot het heden de revue zou passeren. Niet lang voor Graebers overlijden hadden beide heren het manuscript van het eerste deel (met als ambitieuze werktitel *The dawn of everything*) bij hun uitgever ingediend met de opbeurende boodschap dat het 'zo geschreven is dat het de populariteit van die andere trilogie, *Lord of the Rings*, gemakkelijk zal overtreffen'. Zo'n vaart zal het zeker niet lopen ondanks het feit dat Graeber bekend stond en geprezen werd voor zijn vlotte en leesbare schrijfstijl. De inhoudelijke teneur van het geschrift, dat nu als Graebers laatste wilsbeschikking de ronde zal doen, zal niemand verrassen. In grote lijnen wordt

het evolutionaire dogma in twijfel getrokken dat er een onvermijdelijke tendens in de maatschappelijke ontwikkeling aanwezig zou zijn. Dat die ontwikkeling noodzakelijkerwijze verloopt van kleinschalige en 'dus' egalitaire naar grootschalige en 'dus' strikt hiërarchische samenlevingsvormen. Een soort seculiere versie van de uitdrijving van Adam en Eva uit het aards paradijs waarna ze terecht kwamen in een hel van arbeid en pijn. De grote variatie van vroegere en bestaande maatschappelijke vormen spreekt zulk determinisme en fatalisme tegen. De verborgen

De verborgen ultieme waarheid van de maatschappelijke wereld is dat ze als product van het menselijke scheppingsvermogen even goed andere vormen zou kunnen aannemen.

ultieme waarheid van de maatschappelijke wereld is dat ze als product van het menselijke scheppingsvermogen even goed andere vormen zou kunnen aannemen. Wie de menselijke verbeelding opsluit in dergelijke gestolde ideologische schema's maakt ons blind voor alternatieve mogelijkheden die we nu reeds door eigen inzet kunnen creëren en versterken. Gedraag je als een anarchist (ook al wijs je een dergelijk etiket af) en een andere wereld wordt mogelijk!